

Основи саморозвитку економіки держави

Еволюція та саморозвиток економіки здійснюється через періодичну зміну технологій, відповідних інституційних та соціальних трансформацій у суспільстві. Саме ці зміни визначають циклічний характер соціально-економічної еволюції. Використовуючи ідеї такої міждисциплінарної науки, як *синергетика*, яка вивчає еволюційні механізми в різних природних явищах і вважає цей механізм у принципі однаковим як для живої матерії, так і для суспільних явищ, слід визначити такі основні принципи, за якими здійснюється еволюційний розвиток соціально-економічної матерії, і визнання яких, при здійсненні переходу до ринкових відносин, набагато полегшить цей перехід.

1. Базовими принципами, які зумовлюють життєздатність системи, в тому числі економічної, є її спроможність до самоорганізації та саморозвитку.

2. Система стає здатною до самоорганізації тільки за умови зниження її **ентропії**, тобто коли потік придбаної енергії перевищує потік витраченої. Щодо економічної системи – це вимога ефективності виробництва (доходи мають перевищувати витрати). У процесі *еволюції* реалізуються саме ті форми організації, які спроможні зменшити ентропію системи (підвищити ефективність виробництва) [6, С.103].

3. Процес самоорганізації та саморозвитку в системі проходить у відповідності з тріадою *Дарвіна*: спроможність до змін, спадковість та природний відбір.

4. Механізм самоорганізації та саморозвитку системи відбувається за алгоритмом випадкового (стохастичного) пошуку, що органічно притаманне природі на всіх її рівнях.

5. Пошук загального оптимуму системи, коли він може не збігатися з оптимумами для локальних підсистем (випадок з економічною системою), може бути тільки стохастичним, бо найбільш раціонально ця колізія знімається саме в процесах самоорганізації.

6. Еволюційний процес відбувається шляхом чергування повільної стадії розвитку певної системи та стадії стрибкової зміни форми її організації. Ця зміна відбувається через проходження стану **біфуркації** (катастрофи) системи, коли наявні зв'язки та взаємозалежності елементів системи слабшають та генерується відносно безладдя. Потім система в процесі самоорганізації набуває нової, ефективнішої форми організації.

7. Система, що чинить опір цій творчій дезінтеграції та реінтеграції, зазнає поступової ерозії встановленого порядку, тому що потребує занадто великої кількості енергії на її штучний захист від еволюційних змін і трансформації.

8. На стадії повільного розвитку системи їй притаманне виконання детермінованих і визначених законів, але навколо точок біфуркації діють

випадкові закони, які спричиняють стохастичний вибір нової траєкторії подальшого розвитку та нової структури.

9. Головною особливістю еволюційного механізму є невизначеність майбутнього. А проходження системою точки біфуркації вказує на те, що вже й зворотного ходу еволюції немає. Проте труднощі пов'язані з тим, що після точки біфуркації система має декілька ймовірних шляхів розвитку.

10. Зростання складності виходу системи на шлях еволюції призводять і до такого наслідку, як збільшення кількості вірогідних ситуацій виникнення біфуркаційного стану в системі. Тобто число можливих шляхів еволюційного розвитку для, наприклад, економічної системи збільшується в міру просування вздовж вісі поступу історії людства. Процес саморозвитку призводить до зростання різноманітності організаційних форм еволюції.

Еволюційний процес в економічній системі відбувається через інноваційний процес. Технологічні інновації, ніби локомотиви, тягнуть за собою модернізацію і структурну перебудову суспільства, що змінюється під впливом еволюційних катастроф (біфуркацій). Підприємці-інноватори уособлюють собою механізм і головних дійових осіб „природного відбору” шляхів розвитку суспільства. Тому для державного управління пріоритетними мають бути заходи, що сприяють розвитку інноваційних якостей суспільства (країни). Ці якості пов'язані з високим рівнем освіти, професійної підготовки, науки і техніки, сприятливим кліматом для пришвидшення інноваційних процесів, тобто з усім тим, що характеризує технологічний динамізм країни, який саме й зумовлює ефективність еволюційного розвитку держави.

Еволюційний погляд на сутність економічної теорії розвитку тісно пов'язаний з концепцією економічної генетики, яку вперше сформулював **Микола Дмитрович Кондратьєв** (Росія, 1892–1938). Він писав: „основними розділами номографічної економічної теорії можна вважати статику, динаміку й генетику. ...Сучасна методологія економічної науки окреслює та намагається констатувати тільки поняття економічної статичності та динаміки. Лише після цього ми висунемо поняття економічної генетики й обґрунтуємо підмурок необхідності трьохчленного розділення номографічної теорії”. Хоча сам Кондратьєв обмежився лише постановкою питання, але через „теорію довгих хвиль” він показав, що саме технологічні зміни впливають на глобальний еволюційний тренд довгострокового коливання кон'юнктури. Тобто, по суті довів, що теорія статичності й динаміки стосується коротко- та середньострокової кон'юнктури, а епохальний еволюційний тренд пов'язаний з технологічними змінами, які мають генетичну чи ендогенну природу.

Термін „генетика” запозичений з біології, де ним позначається наука, яка вивчає властивості спадковості та мінливості різних органічних форм. Економічна генетика повинна аналізувати та узагальнювати механізм ендогенного розвитку економічної системи, закономірності виникнення в діючій системі нових якостей, їх закріплення та відтворення. **Річард Нельсон** (США, 1930 р.н.) та **Сідней Уінтер** (США, 1935 р.н.) вважають сферою

генетичного аналізу господарюючих суб'єктів, а правила поведінки фірм, як частин популяції – аналогами генів. Економічна генетика являє собою необхідну частину теорії, яка поєднує два крупні блоки господарської реальності: глобальні процеси еволюції та локальні закономірності традиційного короткострокового та довгострокового (середнього) економічного зростання, тобто об'єднує в певну цілісність теорії статичної й динамічної.

Відмінною рисою генетичного підходу є розуміння того факту, що економічна система розвивається не раптово й одночасно в усіх своїх ланках, а втягується в еволюційну траєкторію поступово, йдучи за своїми інноваторами-піонерами, які першими пробивають дорогу і знаходять правильний шлях. Тому дуже важливою категорією в генетичній економіці є так зване „ядро саморозвитку” економіки. Цим ядром, як вже зазначалося, є інноваційні виробництва, які продукують нові засоби виробництва, причому саме базові та поліпшуючі інноваційні технології та продукти.

Існують такі властивості ядер саморозвитку.

1. На структуру галузей і виробництв, що становлять ядро саморозвитку, виключний вплив має науково-технічний прогрес. Базові інновації впроваджуються саме через виробництва таких ядер. Але даному ядру властива зміна відкритого (на інноватора) та закритого (замкнутого) режимів функціонування. Останній означає, що виробництво-інноватор стає традиційним, оскільки воно починає обслуговувати функціонування відповідного новоутвореного технологічного укладу суспільства.

2. Якщо в економічній системі одночасно існує декілька технологічних укладів, кожний з яких являє собою цілісний контур відтворення, то кожному з таких укладів має відповідати власне ядро саморозвитку. Тобто таких ядер може бути декілька.

3. Кожний черговий кондратьєвський цикл формується тоді, коли ядро саморозвитку технологічного укладу, що домінує, створює ядро нового технологічного укладу. Якщо звичайні бізнес-цикли частіше виникають як наслідок коливання попиту та пропозиції продуктів кінцевого споживання, то цикли „довгих хвиль” пов'язані з формуванням нових ядер саморозвитку, тобто ніби народжуються з глибин економічної системи.

Національна економіка спирається на джерела та основи саморозвитку економіки, які представлені *суперечностями* технологічних, соціальних та соціально-економічних укладів.

Технологічний (техніко-економічний) уклад – це досягнутий рівень технологічних процесів, який визначається впровадженням певних базисних інновацій та замкнутим циклом відтворення засобів виробництва. На сьогоднішній день розрізняють 6 технологічних укладів, які характеризуються періодом їх впровадження та розквіту [1, С.66]:

1) 1779-1830 рр. – механізація текстильної промисловості, зародки машинобудування. Країни: Велика Британія, Франція, Бельгія, Голландія;

2) 1830-1880 рр. – паровий двигун. Країни: Велика Британія, США, Італія, Швеція, Австро-Угорщина;

3) 1880-1930 рр. – електродвигун, електроенергія, теплові електростанції, сталь, верстатобудування, чорна та кольорова металургія, хімія, вугілля (головний енергоносіє), залізниця. Виникають предмети праці, що замінюють метал. Розвиток предметів споживання, зокрема побутової техніки. Країни: Данія, Іспанія, Швеція, США, Німеччина;

4) 1930-1980 рр. – двигун внутрішнього згорання, подальший розвиток хімічної промисловості, автомобілебудування, літакобудування, широке впровадження радіотехнологій, нафта (головний енергоносіє), автоматизація виробництва, підвищення вимог до кваліфікації робітників, автотранспорт. Країни: Японія, СРСР, країни Західної Європи;

5) 1980-1998 – інформаційні та комунікаційні технології, аерокосмічна техніка, електроніка, комп'ютерна техніка, широке впровадження Інтернету, науковомістке виробництво, альтернативні джерела енергії, в тому числі атомна, природний газ, біотехнології. Країни: США, Японія, Велика Британія, Франція;

6) 1998-??? – нанотехнології, гена інженерія, штучний інтелект, тонка хімія, економіка уречевленої праці, нові конструкційні матеріали – пластик, металокераміка. Країни: абсолютний лідер – Японія.

Будь-яка економіка є технологічно багатукладною, в ній одночасно мають місце різні технологічні уклади. В розвинутому світі домінують третій, четвертий і п'ятий технологічні уклади, з безумовним домінуванням п'ятого та появою елементів шостого. В Україні домінуючим є симбіоз третього і четвертого укладів, з достатньо розвинутими елементами п'ятого в аерокосмічній галузі, танкобудуванні, атомній енергетиці.

Суспільно-виробнича технологія показує відношення людини до природи і характеризується рівнем розвитку засобів праці, методами праці, рівнем створених матеріальних і духовних благ [2, С.67].

Технологічний спосіб виробництва складається з поєднання суспільно-виробничої технології та організації виробництва, і визначає тип цивілізації – доіндустріальний, промисловий чи постіндустріальний.

Соціальний уклад – система відтворення людини як особистості, що включає в себе дві складові:

а) активну – професійно-освітній потенціал;

б) інерційну – сукупність національно-культурних норм, традицій, правил, менталітет.

Соціально-економічний (економічний) уклад характеризується історично визначеною формою привласнення умов, знарядь і результатів праці. В Україні формуються дрібнотоварний та приватнопідприємницький уклади, в яких домінують приватна власність без використання та з використанням найманої праці, а також колективного і державного укладів, з властивими їм формами власності.

Багатукладність національної економіки та суперечності, що виникають між технологічним, соціальним та економічним укладами складають джерело саморозвитку економіки.

Використана література:

1. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – Кіровоград : „Пік”, 2009. – 548 с. : іл.
2. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – [2-ге вид., випр.]. – Кіровоград : „КОД”, 2010. – 548 с. : іл.
3. Яковенко Р. В. Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики. Дидактичний довідник / Роман Яковенко. – [Вид. 2-ге, випр.]. – Кіровоград : видавець Лисенко В.Ф., 2015. – 130 с.
4. Яковенко Р. В. Основи теорії економіки для технічних спеціальностей : навч. посіб / Роман Яковенко. – Кіровоград : „Поліграф-Сервіс”, 2009. – 120 с. : іл.
5. Яковенко Р. В. Державне регулювання економіки : конспект лекцій / Роман Яковенко. – Кіровоград : КНТУ, 2012. – 40 с. : іл.
6. Бажал Ю. М. Економічна теорія технологічних змін : навч. посіб. / Бажал Ю. М. – К. : Заповіт, 1996. – 240 с.

Р. В. ЯКОВЕНКО,
к.е.н., доцент